

UOT 37.026

RİYAZİYYAT DƏRSLİKLƏRİNƏ VERİLƏN ƏSAS TƏLƏBLƏR**ƏLİYEVƏ KÖNÜL HƏMİD qızı***Sumqayıt Dövlət Universiteti, assistent**abdullayev_ayxan@list.ru**Açar sözlər: riyaziyyat dərsləkləri, təhsil standartları, təlim materialları, tədris resursları.*

Hazırda köklü islahatlar aparılan ölkəmiz müasir dünyanın şəxsiyyətyönümlü təhsil sferasına daxil olmaq, tələbatlara uyğun integrativ məzmun, ən yeni təlim strategiyaları, qiymətləndirmə mexanizmləri, demokratik idarəetmə sistemi işləyib hazırlamaq üçün ənənəvi və mütərəqqi dünya texnologiyalarından yaradıcılıqla istifadə edir. Xüsusən də yeni tədris resurslarının yaradılması üzrə istehsal yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Onların içərisində dərsləklərin hazırlanmasına prioritet istiqamətlərdən biri kimi yanaşılır. Təsadüfi deyil ki, İslahat Proqramında təlim və tərbiyənin məzmununun təkmilləşdirilməsi işinin mühüm amili kimi dövlət təhsil standartlarına uyğun tədris proqramı və dərsləklərin hazırlanması vacib vəzifə olaraq qarşıya qoyulur.

Həqiqətən də, dərslək təhsil sistemində məzmun və funksiyasına görə əhəmiyyətli resurslardan biridir. Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında dərsləklər mühüm rol oynayır. “Şagirdlərin tərbiyəsini inkişaf etdirmək, əqli fəaliyyətinin əsas üsullarını formalaşdırmaq üçün dərsləklər ən etibarlı vəsait” kimi dəyərləndirilir. Buna görə də təhsil islahatları çərçivəsində dərsləklərin yaradılmasına xüsusi müstəvidə yanaşılmış, hökumət səviyyəsində dərslək siyasəti sənədi hazırlanaraq təsdiq olunmuşdur. Həmin sənəddə bu siyasətin məqsədi aydın şəkildə qeyd edilmişdir: “Dərslək siyasətinin məqsədi məktəbliləri müasir standartlara uyğun bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələndirmək, vətəninə, xalqına, onun adət-ənənələrinə bələd olan, milli və ümumbəşəri dəyərlər zəminində formalaşan, fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam, müstəqil həyata hazır və demokratik düşüncəli vətəndaşlar kimi yetişdirməkdir” [1].

Nəzərdə tutulan məqsədin reallaşdırılmasına xidmət göstərən ümumtəhsil məktəbi üçün riyaziyyat dərsləklər necə olmalıdır?

“Ümumi təhsil sistemində dərslək siyasəti” adlı sənəddə göstərilədiyi kimi, “Ümumtəhsil məktəbləri dərsləkləri, əsasən müvafiq iş dəftəri və müəllim üçün metodik vəsaitlə birlikdə qəbul olunur” [1]. Bu, o deməkdir ki, əvvəlkilərdən fərqli olaraq, bu dərsləklər dərslək, iş dəftəri və müəllim üçün metodik vəsaitdən ibarət komplekt şəklində hazırlanacaq və qəbul ediləcəkdir. Komplektlər qiymətləndirilərkən onları təşkil edən hissələrin bir-birini tamamlaması əsas amil kimi nəzərə alınacaqdır.

Əlbəttə, dərslək komplektə daxil olan digər vəsaitlərdən özünün funksiyasına, məzmun və strukturuna görə fərqlənir. “Dərslək konkret fənn üzrə tədris planı və proqram əsasında nəzəri və praktik biliklərin əsaslarının sistemli və anlaşıqlı şəkildə izah olunduğu əsas vəsait”dir. Koqnitiv (idraki) təhsilin əsas resurslarından hesab edilən dərsləklər ən zəruri informasiyaları, tapşırıq və çalışmaları əks etdirməklə, istiqamətverici, yönəldici, düşündürücü funksiyaları daşıyır. Dərsləklərdə artıq informasiya yükünün olması nöqsanlı hal kimi qəbul edilir və bu, onun keyfiyyətinə xələl gətirir.

Dövlət təhsil standartlarını özündə əks etdirən fənn kurikulumlarına uyğunluq dərsləklərin əsas keyfiyyətlərindən biridir. Əslində, bu, dərsləklərin təhsil standartlarında ifadə edilmiş bilik və fəaliyyətlərin reallaşdırılmasına xidmət etməsinin ifadəsidir. Başqa sözlə, standartlardan kənar çıxma hallarına yol verilməməsi vacib tələb kimi qarşıya qoyulur.

Dərslək fəal təlim prosesində bir komponent kimi şagirdi idrakı fəallığa sövq etməli, onu tədqiqatçılığa və yaradıcılığa istiqamətləndirməlidir. Belə olan halda dərsləyin bilik verməklə, məlumatlandırmaq kimi keçmiş ənənəyə söykənən funksiyası arxa plana keçir.

Şagirdləri fəaliyyətə sövq etməklə tətbiqi xarakter daşması yeni dərsləklərin əsas keyfiyyətlərindən hesab edilir, onlarda bacarıqları formalaşdırma bilmək imkanının olması üstün cəhət kimi dəyərləndirilir. Bunun üçün kifayət qədər müxtəlif növ çalışma və tapşırıqlardan istifadə edilməsi tələb olunur.

İntegrativ bacarıqların inkişafına imkan yaratmaq, onu şəxsiyyətin ümumi keyfiyyətinə çevirmək yeni dərsləklərin xarakterik cəhətlərindən biri hesab edilməlidir. Bundan əlavə, şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılması da diqqət mərkəzində saxlanılmalı, ətraf aləmin obyektiv reallıqları ilə qəbul edilməsi üçün zəruri təlim materiallarından istifadə olunmasına üstünlük verilməlidir.

Riyaziyyat dərsləklərini kurikulumların tələblərinə uyğun səviyyədə hazırlamaq üçün bir sıra mühüm pədaqoji prinsiplərin gözlənilməsi zəruri hesab edilir. Bu prinsiplərdə əsasən aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur:

Düzgünlük prinsipi dərsləyi qeyri-ciddi faktlardan uzaqlaşdırır, inandırıcı stimullaşdırıcı mənbəyə çevirir. Şagirdlər dərsləyə etibarlı tədris vəsaiti kimi yanaşırlar. Dərsləyin bu prinsipi uyğun hazırlanması üçün təlim standartlarına uyğunluq, faktların dəqiqliyi, orfoqrafiya, durğu işarələri, qrammatik qaydaların gözlənilməsi, mübahisəli faktların olmaması kimi tələblərin nəzərə alınması vacibdir.

Əyanilik prinsipi isə dərsləkləri baxımlı etmək, onu şagirdin ən yaxın müsahibinə, eləcə də stimullaşdırıcı vasitəyə çevirmək üçün şəkillər, fotolar, illüstrasiyalar, sxemlər, cədvəllər, xəritələr, qrafiklər kimi əyaniliklərə mühüm didaktik prinsip olaraq müraciət olunması təmin edildikdə bu prinsip tam reallaşdırılır. Əyaniliyi təmin etmək üçün yuxarıda sadalanan bütün vasitələrin eyni bir dərsləyə daxil edilməsi tələb olunmur. Dərsləklər hazırlanarkən onların özünəməxsus cəhətləri, aid olduğu fənnin xüsusiyyətləri əsas götürülür, zəruri hesab edilən müvafiq əyani vasitələr seçilir.

Müasirlik prinsipi əsasında dərsləyin ən mühüm atributlarından biri olan yeniliyi, müasirliyi formalaşır. Müasir riyaziyyat dərsləklərinin əsas xüsusiyyəti dövrün, zamanın tələb və ehtiyaclarını özündə əks etdirməsi, şagirdlərdə yenilik əhval-ruhiyyəsi yarada bilməsidir. Buna sosial-iqtisadi sahələrdəki nailiyyətlərin nəzərə alınması, elmin inkişafının nəzərə alınması, təlim materiallarının müasir dünyagörüşü formalaşdırmasına istiqamətlənməsini gözlənilməklə nail olmaq mümkündür.

Riyaziyyat dərsləyinin müasir olmasında fakt və hadisələrin inkişafı ilə bağlı olması, onu əks etdirməsi əsas şərtlərdən biridir. Bununla yanaşı, yeni texnologiyalara istinad olunması, onların dərsləyin məzmununa gətirilməsi də müasirliyin əlamətlərindən sayılır.

Tədris vəsaitlərindən biri kimi riyaziyyat dərsləyinin bütövlüyü, tamlığı onun məzmununda nəzəri materiallar, praktiki materiallar, təsviri materiallar, qiymətləndirmə materiallarının olmasını tələb edir. Nəzərdə tutulan bu materialların hər biri mühüm didaktik əhəmiyyət daşıyır. Şagirdlərin təlim fəaliyyətinə cəlb olunması, öyrənmə prosesinin təşkili və bacarıqların dəyərləndirilməsi baxımından imkanları ilə seçilir.

Dərsləklərin məzmunundakı materialların sıralanmasında ardıcılıq mühüm prinsiplərdən biri kimi gözlənilir. Bu zaman ardıcılığın psixoloji baxımdan, məzmun baxımından, təqvim-tematik baxımdan, məntiqi baxımdan olan parametrləri əsas götürülür. Psixoloji baxımdan ardıcılıq təlim materiallarının maraqlılıq səviyyəsinə görə düzülməsinə tələb edir. Materiallar, ilk növbədə, şagirdlərin psixi proseslərlə bağlı fəaliyyətlərinin inkişafını təmin etmək üçün seçilir. Hafizə, təfəkkür və təxəyyül proseslərinin formalaşması istiqamətinə yönəldilir. Məzmun baxımından ardıcılıq təlim materiallarının sadədən mürəkkəbə doğru sıralanmasında özünü göstərir.

Təqvim-tematik baxımdan ardıcılıq müvafiq təlim materiallarının düzülməsində tarixi gün və hadisələrin nəzərə alınmasını, məntiqi baxımdan ardıcılıq isə ilkin təlim materialları vasitəsilə növbəti təlim materiallarının mənimsənilməsi üçün zəmin yaradılmasını tələb edir.

Bütün dərslilər şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun hazırlanmalıdır. Bu zaman dərslinin dizaynı, təlim materiallarının məzmunu, həcmi, maraqlılığı diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Təlim materiallarının miqdarı müəyyənləşdirilərkən mövzuların tədrisinə ayrılan vaxt nəzərə alınır. Bu zaman nəzəri və praktik materialların balansının gözlənilməsi, standartların və alt standartların reallaşdırılması zəruri hesab edilir. Şagirdlərin təlim marağının gücləndirilməsi üçün motivasiya imkanları genişləndirilir.

Oxunaqlılığın nəzərə alınması üçün ilkin olaraq məzmun materiallarının maraqlı olması vacib hesab edilir. Belə materiallar şagirdlərin diqqətinə səbəb olur, onları öyrənməyə təhrik edir. Təlim materiallarının lakonikliyi, aydın üslubda, sadə dildə olması öyrənmə fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır.

İnklüzivlik prinsipi əsasında yazılmış dərslər özünün əhatəliliyinə görə seçilməlidir. Həm istedadlı, həm də müəyyən səbəblərdən geridə qalan şagirdlərin təlim maraqlarını ödəyə bilməlidir. Bunun üçün təlim materiallarının seçilməsinə və dərsliyə daxil edilməsinə diferensial yanaşılmalı, hər bir sinifdə şagirdlərin inkişaf səviyyələri nəzərə alınmalıdır.

Fəal təlim müasir təhsil prosesinin əsas atributlarından hesab edilir. Onun qurulmasında bir çox amillərlə yanaşı, dərslər də həlledici rol oynayır. Nəticəyönlü kurrikulalar məhz belə dərslərin hazırlanmasını tələb edir. Ona görə də dərslilər formalaşdırılarkən fəal təlim üçün şəraitin yaradılması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Təlim materialları fəal təlim prosesinin məntiqinə uyğunlaşdırılmalıdır. Təlim marağının formalaşdırılması, problemin qoyuluşu, həll edilməsi, təqdim olunma və qiymətləndirmə dərslinin texnoloji (metodik) sistemin əsasını təşkil etməlidir.

Yeni dərslilər həm də gigiyenik tələblərə cavab verməli, ona uyğun hazırlanmalıdır. Bu zaman Azərbaycan hökuməti ilə razılaşdırılmış “Ümumtəhsil sistemində dərslər siyasəti” və Təhsil Nazirliyinin qəbul etdiyi “Dərslilərin texniki və gigiyenik standartları” adlı normativ sənədlərə istinad olunmalıdır.

Yeni dərslilərin hazırlanmasında mənbələrin göstərilməsi, təlim materiallarında kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə imkanlarının nəzərə alınması məsələləri də mühüm prinsiplər kimi dəyərləndirilməli, onların da nəzərə alınması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

İdrakın inkişaf etdirilməsi və şəxsiyyətin mühüm göstəricisinə çevrilməsi müasir təhsilin mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Məktəb məkanında idrak (psixi) prosesləri konsepsiyasının əsas paradıqmaları inkişafetdirici və tərbiyəedici təlim prinsipləri ilə bağlıdır. Bu iki önəmli prinsipin qovşağında isə müasir məktəb özünün ən başlıca missiyasını yerinə yetirir. Ona görə də təhsilə aid hazırlanan bütün resurslar, o cümlədən də dərslilər bu məqsədə yönəldilməli, şəxsiyyətin inkişaf dinamikasını təmin edən, onu daim izləyə bilən bir vasitə rolunu oynamalıdır. Bunun üçün, ilk növbədə, şagirdin fəaliyyət dairəsi, formalaşdırılacaq bacarıqlar konkret olaraq müəyyənləşdirilməli, dərslilərin məzmununda olan materiallar bilavasitə onların hərəkət mexanizminə çevrilməlidir.

Dünyanın psixoloq və pedaqoqlarının fikrinə görə, fəaliyyətlər üç istiqamətdə qruplaşdırılır: idraki, informasiya-kommunikativ, psixomotor. Bu fəaliyyətlər uyğun bacarıqların da olduğu göstərilir. Şagird şəxsiyyətinin inkişafı həmin bacarıqların fonunda tənzimlənir. Öz növbəsində idraki bacarıqlar qavrama, təhlil, dəyərləndirmə, informativ-kommunikativ bacarıqlar ünsiyyət, təsvir etmə, təqdim etmə, psixomotor bacarıqlar isə qaydalara uyğun fəaliyyət, sərbəst fəaliyyət, yaradıcılıq kimi şəbəkələrə ayrılır. Göründüyü kimi, idraki, informativ-kommunikativ və psixomotor bacarıqların hər biri də əlaqəli bacarıqlar şəbəkəsindən ibarət olmaqla, bütöv bir komplekt təşkil edir. Bu bacarıqlar komplekti ümumi dəyərlər kimi şəxsiyyəti ifadə edir.

Riyaziyyat dərslilər hazırlanarkən bu cəhətlər nəzərə alınmalı, şəxsiyyətin idraki, informativ-kommunikativ və psixomotor bacarıqlarının inkişafını təmin edən materiallar, o cümlədən çalışma və tapşırıqlar dərsliyə daxil edilməlidir. Bu zaman hər bir növdən olan bacarıqların özünəməxsusluğu, onun daxilində olan mərhələlərin ardıcılığı nəzərə alınmalıdır. Məsələn, idraki,

bacarıqlara aid materiallar əvvəl qavranma, sonra təhlil, daha sonra dəyərləndirmə üzrə bacarıqların formalaşdırılmasına yönəldilmiş sistemlə qurulmalıdır. Məlumatlandırıcı, istiqamətləndirici, nəzarətedici funksiyaların yerinə yetirilməsi üçün dərsləyin potensial imkanları genişləndirilməlidir.

Kurikulumlara uyğun yeni dərsləklərin əvvəlkilərdən fərqli qaydada hazırlanacağı, tədris vahidlərindən ibarət hissələrə malik bir vəsait kimi formalaşdırılacağı nəzərdə tutulurdu. Paraqraflardan ibarət olan hər tədris vahidindən sonra yekunlaşdırıcı qiymətləndirmə vasitələrinin (test tapşırıqlarının) verilməsi əhəmiyyətli hesab edilir.

Riyaziyyat dərsləklərindəki tədris vahidləri, eləcə də paraqraflar bilavasitə təlim standartlarının reallaşdırılmasına yönəldilir. Ona görə də, ilk növbədə, həmin standartlar öyrənilməli, tələblər konkret olaraq müəyyənləşdirilməlidir. Bu zaman minimum biliklərin formalaşdırılması, zəruri bacarıqların mənimsənilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Dərsləklərdə əks olunan sistemin reallaşdırılması müəyyən olunmuş strategiyalardan çox asılıdır. Adətən, müəllimlər bu strategiyalara əsasən fəaliyyət göstərirlər. Ona görə də uzun illər yaradılmış məzmun üzrə məqsədyönlü iş qurmaq üçün müəllimlərə müvafiq metodik istiqamətin verilməsi zəruri hesab edilmiş, bu məqsədlə müxtəlif mənbələr hazırlanmışdır. Həmin mənbələrin yaradılmasında pedaqoji, psixoloji, fizioloji araşdırmalara istinad olunmuşdur. Ötən əsrin 70-ci illərində təlimin təkmilləşdirilmiş məzmunu, o cümlədən dərsləklər hazırlanarkən onların xüsusiyyətlərini açıqlayan müəllim üçün metodik rəhbərliklər yaradılmışdır. Bu kitablarda, əsasən, dərsləklərin prinsipləri, ayrı-ayrı paraqrafların tədrisi məsələləri şərh olunmuşdur.

Müəllimlərə təqdim olunan həmin tövsiyələr praktik məzmun daşsa da, özünün daha ümumi xarakteri ilə fərqlənirdi. Bundan əlavə, dərsləklərin bütün xüsusiyyətlərini, təlim prosesinin orijinal cəhətlərini xırdalıqlarına qədər açma bilmirdi.

Yeni dərslək komplektinin hazırlanmasında da fəal təlim prosesinin qurulması və keyfiyyətli təlim nəticələrinə nail olunması üçün potensial imkanların yaradılması xüsusi strateji xətt kimi nəzərdə tutulur. Bunun üçün, ilk növbədə, ayrıca müəllim üçün metodik vəsaitin hazırlanması planlaşdırılır.

Müəllim, dərslək və şagird dəftəri arasında mərkəzi yer tutan bu vəsait özünün funksiyasına görə əlaqələndirici və istiqamətverici rolu ilə seçiləcəkdir. Bütövlükdə pedaqoji prosesin məzmununu ifadə edəcəkdir.

Bu gün Azərbaycan təhsilində gedən islahatlar şəxsiyyətyönümlü xarakter alaraq onu qlobal dünyanın ayrılmaz bir hissəsinə çevirir. Bütün resursların, o cümlədən dərsləklərin beynəlxalq standartlar səviyyəsinə yüksəlməsinə təkan verir. Biz özümüzün ardıcıl və sistemli fəaliyyətimizdə onu daha da gücləndirməli, milli və bəşəri dəyərlərə söykənən təhsil ənənələrinə çevirməliyik.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi “Ümumi orta təhsil səviyyəsinə yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi üzrə” Təlim vəsaiti. Bakı: Xəzər universiteti, 2012.
2. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı. Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998-2004), I kitab. Bakı: Təhsil, 2005.
3. Əlizadə Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: ideyalar, prinsiplər, problemlər. Psixopedaqoji araşdırmalar. Bakı: Adiloğlu, 2001, 162 s.
4. Hüseynova G. Kurikulum təliminə praktiki baxış: müəllimlərin stolüstü kitabı. Bakı: Hədəf nəşrləri, 2017, 356 s.
5. Ümumi təhsil sistemində dərslək siyasəti. Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998-2004). II kitab. Bakı: Təhsil, 2005.

РЕЗЮМЕ
ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К УЧЕБНИКАМ МАТЕМАТИКИ
К.Г.Алиева

Ключевые слова: учебники математики, стандарты образования, материалы обучения, ресурсы преподавания.

Статья посвящена одной из важных проблем общего образования – созданию учебников математики. Раскрыта важность проблемы в рамках реформ образования, проводимых в стране. Изложены принципы построения, особенности содержания и структуры учебников, рабочих тетрадей и пособий для учителей.

SUMMARY
MAIN REQUIREMENTS PUT FOR DEVELOPMENT OF TEXTBOOKS OF MATHEMATICS
Aliyeva K.H.

Key words: math textbooks, education standards, training materials, teaching resources.

The article is devoted to one of the important problems of Azerbaijan education-developing the math textbooks. It deals with necessity of preparing the textbooks in the frame of reforms carried out in the country, compiling principles of textbooks, content and structure characteristics of the methodic means for teachers, word-books and textbooks.

Daхilolma tarixi:	İlkin variant	27.12.2018
	Son variant	27.03.2019